

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Farg'ona viloyati Quvasoy shahar

16-umumiy o'rta ta'lim maktabi

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Zokirova Azizaxon Olimjonovna

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish malakalarini, mustaqil ravishda muammolarni hal qila bilish ko'nikmasini shakllantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Modomiki, shunday ekan, ta'lim jarayonini shunday tashkil etish kerakki, toki o'quvchilar bilim olish bilan birgalikda, ta'lim jarayonining obyekti bo'lib qolmasdan, ta'lim jarayonida o'qituvchining teng hamkoriga aylansin va mustaqil fikrlay olish malakasini ham egallay borsin.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, talim, tarbiya, demokratik pedagogika, hissiy bilish, aqliy bilish, «mustaqil shaxs».

Demokratik pedagogikaning asoschisi, mashhur chex pedagogi Yan Amos Komenskiy ilg'or fikrlari bilan zamonasining sxolastikaga asoslangan o'qitishning dogmatik usuliga qarshi chiqib, insonning hissiy bilishdan aqliy bilishga borishigacha bo'lgan yo'ldagi ma'rifatning o'rnini ilmiy asoslab berdi.

Ulug' olim o'zining «Buyuk didaktika» asarida insonning bilim olish uchun uning butun yoshlik davri, 24 yoshgacha bo'lgan umri sarflanadi, deydi. Shu davrni to'rt qismga ajratib, har bir davr o'ziga mos maktab bo'lishi lozimligini ko'rsatadi. «Avvalo, -deydi u,- tashqi sezgilar vositasi bilan narsalarning o'zlari bilib olinadi, chunki narsalar bevosita sezgilarga ta'sir etadi. So'ngra, o'z navbatida, ichki sezgilar harakatga kelib, tashqi sezgilar yordamida bilib olingan narsalarning in'ikosini o'zida aks ettiradi, mujassamlashtiradi va xotira yordamida, shuningdek, qo'l harakatlari va nutq

yordamida ifodalaydi. Shundan so‘ng aql ishga kirishadi va batafsil fikr yuritib, hamma buyumlarning o‘zaro munosabatlarini puxta o‘rganish uchun ularning barchasini o‘lchab, taqqoslab ko‘radi. Bu esa narsalarni va ular haqidagi fikrlarni to‘g‘ri tushunib olishga imkon beradi. Nihoyat bularning barchasida iroda o‘zining qonuniy kuchini ko‘rsatishi lozim. Chunki iroda insonning barcha harakatlarini birlashtiradi va boshqaradi» Demak, olim sezgilardan boshlanadigan bilish bosqichlarini ko‘rsatib berar ekan, aqlning mustaqil fikrlashni yo‘lga qo‘yishini va shuning natijasidagina to‘g‘ri fikrlarning tushunib olinishini ko‘rsatib beradi.

Faylasuf olim A.Choriev «mustaqil shaxs» tushunchasini falsafiy jihatdan tahlil qilar ekan, u o‘zida uchta komponentni: mustaqil fikrlashni, mustaqil ishlashni, mustaqil yashashni o‘zida mujassamlashtirishini ta’kidlab o‘tadi va mustaqil fikrlashni asosiy komponent sifatida inson faoliyatiga ta’siri haqida shunday deydi: « ... shaxs mustaqilligi, eng avvalo, uning fikrlash tarziga, fikrmulohaza yuritish quvvatiga bog‘liq bo‘ladi. Xuddi shu qobiliyat tufayli inson o‘zi ko‘rgan, bilgan, eshitgan, atrofida sodir bo‘layotgan hodisalar, voqealar, jarayonlarning mohiyatini, ularning to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri, chin yoki yolg‘onligini aniqlaydi. Aniqroq qilib aytganimizda, inson xuddi shu qobiliyati tufayli kundalik turmushimizda vujudga kelgan muammolar yechimini topadi».

Kuzatishlarga qaraganda, mustaqil fikrlash, avvalambor, yangi savol, yangi muammoni ko‘ra bilish va qo‘ya bilish, so‘ngra uni o‘z kuchi bilan hal qilishda namoyon bo‘ladi. Boshqacha aytganda, mustaqil fikrlash o‘quvchilarning shunday faoliyatiki, unda o‘quvchilar maksimal faollik, ijodkorlik, mustaqil hukm chiqarish va tashabbuskorlikni namoyon qiladilar.

Natijada ular shu jarayonda:

- bilimlarni mustaqil ravishda yangi vaziyatda qo‘llash;
- mavzularni o‘rganish davomida yangi muammoni ko‘ra bilish;
- bir muammoning bir nechta (alternativ) yechimlari bo‘lishi mumkinligini anglash;

- avval ma'lum bo'lgan muammolarni hal qilish usullarini kombinatsiyalash;
- muammoni hal qilishning original usullarini topa bilish malaka-larini egallay boradilar.

Yuqorida sanab o'tilgan va boshqa shu kabi ishlarni bajarish davomida o'quvchi faoliyatida ongli mustaqillik darajasi quyidagilarda namoyon bo'ladi: bilish, fikrlash, eslab qolish yoki ma'lum tushunchalar asosida yangi faktlar, hodisalar, voqealarni keltirish. Ish mazmuniga ko'ra o'xshash topshiriqlarni bajarishdagi o'quvchi harakatlari mustaqil bo'lmaydi, chunki ular namuna asosida bajariladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili darslaridagi faoliyati ham elementar darajada bo'ladi.

Negaki u oddiy qayta ishlash ko'rinishida tayanch tushunchalar asosidagi harakatlari fikrlash tarziga kam ta'sir o'tkazadi. Tafakkurning yetarli darajada rivojlanmasligi, M.Saidov ta'kidlaganidek, «o'quvchi faoliyatida tez-tez duch keladigan so'z qashshoqligi, fikrni mantiqan bayon qila olmaslik, fikrni mustaqil izchillikda bera olmaslik, bayon qilinishi lozim bo'lgan fikrlarni mantiqiy bo'laklarga ajrata olmaslik, mavzu talabidan chetga chiqishi» ga olib keladi. Bu esa masalaning g'oyatda muhimligini ko'rsatadi.

Z.Nishonova esa mustaqil fikr rivojlanganligining mezonlari sifatida quyidagilarni ko'rsatib o'tadi:

1. O'zining va «o'zgalarning» fikrini tanqidiy baholashda shaxsning tajribasi, o'zga shaxsning fikrini tushunish qobiliyati, uning fikridagi mantiqni tushunish, suhbatdoshning fikrlarini o'z fikrlari bilan taqqoslay olish va ma'lum xulosaga kelish;
2. Shaxsning fikr mazmuni bilan tashqi va ichki kelishuv;
3. Qarama-qarshiliklarni his qila olish;
4. Tafakkurda nazariy va amaliy umumlashtirishning nisbati;
5. Diqqatda namoyon bo'ladigan aqliy funksiyalarning ixtiyoriy boshqarilishi;
6. Aqliy tashabbuskorlikning rivojlanish darajasi.

Psixologiya fanlari doktori E.G'oziev va pedagogika fanlari doktori J.Ikromovalar mustaqil fikrlash jarayoni va uning komillikka ta'sirini tahlil qilar ekanlar, mustaqil fikr yuritish harakatini quyidagi bosqichlardan tashkil topishi mumkinligini ta'kidlab o'tadilar:

1. Muammoning paydo bo'lishi.
2. Masala, muammo, topshiriq mohiyatini anglash.
3. O'xshash ma'lumotlar yoki obrazlarning vujudga kelishi.
4. Tasavvur va xotira materiallarining kamayishi, taxminlar (farazlar)ning tug'ilishi.
5. Taxminlarni tekshirish yoki ularning haqqoniyligini tasdiqlash.
6. Yangi taxmin (faraz)ning yuzaga kelishi.
7. Farazlarni ikkilamchi tekshirish.
8. Masala, topshiriq, muammo yechimini topish (hal qilish).
9. Ixtiyorsiz aqliy hatti-harakatlar davom etishi (fikrlashning nisbiy davomiyligi) va hokazo. O'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish uzluksiz ta'lim tizimi oldidagi shaxs tarbiyasi bilan bog'liq muammolarni hal qilishning zarur shartlaridan biridir. Inson o'z xatti-harakatlari, faoliyati davomida qay darajada mustaqil fikrli bo'lsa, shu qadar tushunchasi keng, aql-idroki yuksak hisoblanadi.

Fikr nutq orqali ifoda etilishi nazarda tutilsa, ona tili ta'limi oldida nechog'li mas'uliyatli vazifani hal qilish masalasi turganini anglash qiyin emas.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mezonlari sifatida biz quyidagilarni ko'rsatishimiz mumkin:

- 1) o'rganilayotgan materialni mustaqil tahlil qila bilish;
- 2) muammoni hal eta bilish;

3) hodisa va jarayonlardagi belgilarni taqqoslash, umumlashtirish, umumlashma xulosalar chiqarish;

4) o'z fikri va tushunchasini mantiqiy dalillash, fikrlarni ravon ifodalash;

5) o'zlashtirilgan bilimlarni amalda qo'llay bilish.

O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish jamiyat hayotida tub burilishlar amalga oshirilayotgan hozirgi davrda, ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

1. Abdullayev H., Mirzayeva M. Ta'lim samaradorligining muhim shartlari // Xalq ta'limi. 1993-y. 8-9. – B. 3.

2. Илина Т.А. Понятие педагогической технологии в современной буржуазной педагогике Сов. Педагогика, 1991 г. № 9. - С. 123-124 с.

3. Yo'ldoshev J.G'. Ta'limda yangilanish davr talabi // Til va adabiyot ta'limi, 1996-y, №3. – B. 8-bet.

4. Larner I.Ya. Vnimanie o texnologii obucheniya // "Sov. Pedagogika", 1990 g, № 3. S. 139.